

УДК 80

ББК 81.2-62

**СОИБИ ТАБРЕЗӢ
ВА МАӢНОӢОИ МАЧӢУЛИ
ЯК ФЕЪЛИ МАЪМУЛ**

Ҳасанзода Абдуҷамол (Абдуҷамол Ҳасанов), доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи забони тоҷикии МДТ «ДДХ ба номи акад.Б. Гафуров» (Тоҷикистон, Хучанд)

**СОИБ ТАБРИЗИ И ЗАБЫТЫЕ
ЗНАЧЕНИЯ ОДНОГО ЧАСТО
УПОТРЕБЛЯЕМОГО
ГЛАГОЛА ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА**

Ҳасанзода Абдуҷамол (Абдуҷамол Ҳасанов), д-р филол. наук, профессор кафедры таджикского языка ГОУ «ХГУ имени Б. Гафурова» (Таджикистан, Худжанд,)

**SOIB TABREZI AND
FORGOTTEN MEANINGS
OF ONE FREQUENTLY
USED VERB OF THE
TAJIK LANGUAGE**

Hasanzoda Abdujamol (Abdujamol Hasanov), Dr. of Philology, Professor of the department of the Tajik language under the State Educational Institution (SEI) "KhSU named after academician B. Gafurov" (Tajikistan, Khujand), E-MAIL: abdujamol58@mail.ru

Калидвожаҳо: эҷодиёти Соиби Табрeзӣ, сабки ҳиндӣ, феъли шунидан, маъно, фарҳангномаҳо, забони форсии Эрон, шоиру нависандагони асримиёнагӣ ва муосир, лаҳҷаҳо

Вижагиҳои маъноиву қорбурди феъли шунидан дар ашъори яке аз бузургтарин намояндагони сабки ҳиндӣ Соиби Табрeзӣ мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Бо мақсади маҳсули тафаккури ҳуди шоири номбурда будану набудани иддае аз маъноҳои он забони ашъори ӯ бо осори пешиниёну баъдинаҳои ин адиб қиёс карда шудааст. Аз таҳлилу қиёси ин масъала муаллиф ба бардоште расидааст, ки дар осори ниёзон шунидан ба панҷ маъно ба қор рафтааст, вале баъдан бархе аз маъноҳои феъли тазаккурёфта ба ҳукми фаромӯшии рафтааст. Ин аст, ки қорбурди унсури лугавиш мазкур ба иддае аз чунин маъноҳо аз ҷониби адибони муосир ба пиндори баъзе пажӯҳишгарон ҳамчун иштибоҳи эшон ҳисобида шудааст. Дар заминаи маводи гирдоварда нишон дода шудааст, ки шунидан дар осори асримиёнагӣ афзун ба маънои «дарк кардани овоз бо узви шунавоӣ» инчунин дар баёни маъноҳои дигар, амсоли «бӯидан», «итоат кардан», «хуҷум кардан» ва м. инҳо дар гардиш қарор дошт.

Ключевые слова: творчество Соиба Табризи, индийский стиль, глагол **шунидан**, смысл, словари, средневековые литераторы, современные диалекты

Анализируются смысловые и функциональные особенности использования глагола **шунидан** (слышать) в творчестве одного из выдающихся представителей индийского стиля, Соиба Табризи. Проведен сопоставительный анализ языка творчества Соиба с произведениями предшествующих и последующих литераторов с целью уточнения, какие значения рассматриваемого глагола относятся к поэтическому мышлению поэта, а какие нет. На основе сопоставительного анализа сделан вывод, что в произведениях предков Соиба глагол **шунидан** используется в пяти значениях, некоторые из которых с течением времени были преданы забвению. Именно поэтому отдельные исследователи считают ошибочным использование современными литераторами ныне забытых значений указанного глагола. На основе фактологического материала и данных словарей доказывається, что в средневековых памятниках глагол **шунидан**, кроме распространенного значения «восприятие звука органами слуха», использовался ещё и в значениях «обонять», «подчиняться», «нападать» и т.д.

Key-words: *Soib Tabrizi's creation, Indian style, the verb "shunidan", sense, dictionaries, mediaeval men-of-letters, contemporary dialects*

The article presents an analysis of semantic and functional peculiarities of the use of the verb "shunidan" (шунидан) in the creation of one of the outstanding representatives of Indian style Soib Tabrizi. The author of the article conducts a comparative analysis of the language of Soib's creation with the works of preceding and subsequent men-of-letters with the aim of specification pursuing the target of determining which meanings of the verb considered pertain to the poetic thinking of Soib, but which ones don't. Proceeding from the comparative analysis, the author of the article comes to the conclusion that in the literary productions belonging to Soib's ancestors the verb "shunidan" is used in five meanings some of which were given to oblivion in the course of time; due to this fact namely the use of non-forgotten meanings of the verb in question is considered as erroneous by today's men-of-letters. Designing on the premise of the factological material and data of dictionaries, the author proves that in mediaeval monuments the verb "shunidan" besides having the spread meaning with the seme "perception of sound by the organs of hearing" was used additionally with such suggestiveness as "to have a fine olfactory perception", "to obey", "to attack" and etc.

Таркиби луғавии ашъори яке аз симоҳои барҷастаи адабиёти садаи XVII Мирзо Муҳаммадалии Соиб хеле ғаниву рангоранг буда, муҳассаноти осори ӯ ба истифодаи шоир аз осори пешиниёнаш ва бахрабардорияш аз шакли шифоҳии забони давронаш рабт дорад. Соиби Табрeзӣ маҳз тавассути корбурди ин гуна аносири луғавии забон тавонистааст, ки андешаҳои баланди пешқадамонаи хешро ба ҳайси намояндаи беназири сабки ҳиндӣ баён наояд.

Дар ашъори шоир дар радифи дастаи калони аносири луғавии дар ҳар даври замон маъмул як силсила вожаҳое мавриди истифода қарор гирифтаанд, ки дар даврони баъдӣ аз хотирҳо фаромӯш шуданд. Иддае аз чунин унсурҳои луғавӣ ба дараҷае ба ҳукми фаромӯши рафтаанд, ки истифодаи онҳо аз ҷониби соҳибзабонон ҳамчун ифодаи ғалат маҳкум карда шуданд. Дар ин мақола мо перомунӣ як намунаи ин гуна воҳиди луғавӣ- феъли *шунидан*, ки Мирзо Соиб онро ҳам ба маънои маъмул, ҳам маҷҳур ба кор бурдааст, таваққуф карданӣ ҳастем.

Дар бархе фарҳангномаҳои тафсири доро будани феъли *шунидан*, ки онро ниёгон ба ҷуз гунаи тазаккурёфта боз дар шаклҳои *шунидан \ шанидан \ \ шинидан \ шунудан \ шунавидан \ шунофтан* истифода кардаанд [2, ҷ.10, с. 14534-14535; 4, ҷ. 3, с. 565; 5, ҷ. 2, с. 667; 16, ҷ. 3, с. 1916-1917], танҳо ба як маънои мушаххас ишора гардида, оварда мешавад, ки он «истимоъ кардан, ба гӯш гирифтани, суханро гӯш кардан, чизеро гӯш кардан» [12, ҷ. 2, с. 605; 13, ҷ. 2, с. 659]-ро мефаҳмонад.

Аз байни гунаҳои мухталифи феъли мазкур шакли аслии он *шунавидан* буда, қаринаҳои дигар: *шунидан \ шанидан \ \ шинидан \ шунудан \ шунофтани* зери таъсири ҳодисаҳои алоҳидаи овой, ба хусус табдилу таҳфиф зуҳур намудаанд [8, с. 197-198; 16, ҷ. 3, с. 1916-1917].

Дар ашъори Соиб ба маънои «даркнамоӣ бо узви шомма» ба кор рафтани *шунидан* бисёр ба мушоҳида мерасад. Чунончи, дар аксари байтҳои ғазали шоир феъли мавриди таҳлил маҳз ба маънои «истимоъ бо гӯш» истифода шудааст:

***Аз зери хок нолаи мо метавон шунид,
Беруни боғ низ наво метавон шунид. [11, с. 380]¹***

¹ Соиб. Мунтахабот. Мураттибон: З. Аҳрорӣ, Ш. Лоиқ. –Душанбе: Ирфон, 1980. -703 с. Ҷамаи байтҳои шоҳид аз ҳамин нашр аст, аз ин рӯ минбаъд танҳо саҳифаи байтҳо зикр хоҳанд шуд.

Мавриди дигари корбурди феъли тазаккурёфта бо вожаи бӯ \ бӯй ҳамроҳ омадани он буда (бӯи чизеро шунидан), дар чунин ҳолатҳо феъли зикргардида маънои «дарк намудани чизеро бо узви бӯёй» ифода мекунад:

***Пир гардидиву кишти амалат зард нашуд,
Бӯи кофур шунидиву дилат сар нашуд. [с. 350]***

Дар робита ба чунин маънои феъли зикршуда ёдовар шуданим, ки сермаъноии вожаҳо ба ҳайси яке аз хусусиятҳои муҳимтарини системаи луғавии забон дар ҳама замон пойдор монда [1, с. 87], одатан ин вижагӣ ба унсурҳои луғавии дар ҳама даврон фаъоли забон хос аст.

Феъли шунидан дар қатори гурӯҳи калони аносири луғавии аслии тоҷикӣ яке аз вожаҳои басо куҳан ба шумор омада, истифодаи онро дар матнҳои даврони пешазмелодӣ метавон дучор гардид. Дар сангнавиштаҳои даврони Ҷаҳоманишӣ *āxšnūta* ҳамчун вожаи сохта аз пешванди *ā-* ва сифати феълии замони гузаштаи *xšnūta-* иборат буда, гунаи асоси замони ҳозирааш *āxšnava* махсуб шуда, аз решаи *xšnāv-* «хушнуд будан, шод будан» (аслан шодмона, дӯстона пазируфтган) ибтидо гирифтааст. Идомаи ин феълро дар форсии миёна метавон ба гунаи *āšnūtan* (асоси замони гузашта *āšnūt-*) дучор омад [4, ҷ. 3, с. 565; 8, с. 197-198; 16, ҷ. 3, с. 1916-1917].

Маҳз ҳамин тӯлонӣ будани «умр»-и шунидан мӯчиби фароҳ гардидани маънояш шудааст:

***Паёми дӯст зи боди баҳор мешунавам,
Зи чоки синаи гул бӯи ёр мешунавам. [с. 605]***

Соҳиби маҳорати баланд будани Соиби Табрэзиро аз ин нукта метавон пай бурд, ки ӯ дар доираи айни як ғазал *шуниданро* ба ду маъно: «истимоъ бо гӯш» ва «эҳсос намудан бо узви шомма» мавриди истифода қарор додааст:

***Ҳар кӣ гуфтори савоб аз сари гафлат шунавад,
Мояи ҷаҳл шавад, ҳарчи зи ҳикмат шунавад...
Ҳамчун парвона ҷигарсӯхтае мебояд,
Ки зи хокистари мо бӯи муҳаббат шунавад. [с. 404]***

Дар ғазали мазкур *шунидан* бештар ба маънои «истимоъ бо гӯш» омада, ҳамагӣ як дафъа ба маънои «дарк кардани бӯй бо шомма» омадааст. Вобаста ба ду маъно истифодашавии феъли мазкур ишора намудани як нукта бамаврид аст. Маълум аст, ки имконоти маъноифодакунии ин ё он вожа мутобиқ ба дараҷаи баҳамоияш бо аносири луғавии дигар вусъат меёбад [6, с. 13]. Ин аст, ки ҳангоми дар як маврид дар натиҷаи васл шудани *шунидан* бо калимаи *гуфтор* маънои «истимоъ бо гӯш» ва дар ҳолати дигар ба туфайли ҳамроҳ гардиданаш бо вожаи бӯ \ бӯй маънои «эҳсос бо узви бӯёй»-ро ифода намудааст.

Барои аксари соҳибзабонони имрӯза маҳчур будани маънои охири ин феъл- «эҳсос намудан бо узви шомма»-ро метавон бо ду далел собит кард: 1) дар чанде фарҳангномаҳои тафсирии муосири тоҷикӣ [12, ҷ. 2, с. 605; 13, ҷ. 2, с. 659] ба чунин маъно истифодашавии феъли номбурда қайд нашудааст. Ҳатто дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» байни маънои аввалу сонии ин феъл тафовутро надидани мураттибон дар он зоҳир мешавад, ки байти зерини Шоҳинро, ки дар асл маънои «дарк кардан бо узви бӯёй»-ро дорад, барои маънои «эҳсоси садо бо гӯш» овардаанд:

***Зи бод мешунавам бӯи нофаҳои татор,
Магар кулолаи мушкин кушод зи сар кушуд нигор. [12, ҷ. 2, с. 605]***

Ҳатто муҳаққиқ ва фарҳангшиноси тавонои Эрон А. Деххудо низ дар «Амсолу ҳикам»-и ҳеш танҳо маънои «гӯш кардан, суҳанро шунидан» доштани ин феълро ёдовар гардида, ҳамчун далел байтҳои шоҳидро аз Фирдавсӣ (3 байт), Асадӣ (2 байт) ва ду нафари дигар, инчунин масали машҳури *шунидан кай бувад монанди диданро* зикр намудааст [2, ҷ. 2, с. 1032-1033].

2) Ҳатто бархе муҳаққиқони номвари тоҷик зимни таҳлили забони иддае аз ашъору осори аҳли адаби садаи XX, ё нимаи дуюми қарни XX ва ибтидои асри XXI, ки ибораи *бӯ шуниданро* ба маънои мавриди таҳлил- «даркнамой бо узви бӯёӣ» ба қор бурдаанд, ғалат ба шумор овардаанд. Масалан, адабиётшиноси маъруф, профессор А. Сайфуллоев дар мавриди истифодаи ин ибора аз ҷониби Лоиқ Шералӣ чунин навиштааст: «Дар шеъри «Ватан» чунин сатре ҳаст: «*Бӯи кароҳатовари борут бишнавам*». Байни мубтадою хабар аз ҷиҳати маънӣ ин чо...муносибат нест, зеро бӯйро намешунаванд, балки мешаманд. Шунидан ба овоз, садо дахл дорад.» [10, с. 259].

Забоншиноси номӣ, профессор Б. Камолиддинов низ ба ифодаи *бӯи чизеро шунидан* дар ҷумлаи зайли як нависанда: «...агар бӯи нафъеву мансаберо шунаванд, боз зиёдтар (чунин қорқоро) мекунанд» эрод гирифта овардааст, ки «аз таносуби маъно бармеояд, ки бӯи чизе мебарояд, ё паҳн мешавад, аммо овозеро мешунаванд...» [7, с. 39].

Аммо аз таҳлили чанд байти Соиб аён аст, ки *шуниданро* аҳли адаб ба ҷуз маънои «истимом бо гӯш» боз дар баёни маънои «эҳсоснамой бо узви шомма» ханӯз дар асри XVII истифода мекардаанд. Гузашта аз ду маънои тазаккурёфта *шунидан* дар осори гузаштагонаном ба чанд маънои дигар мустаъмал будааст ва чунин семантикаи фаровон доштани он дар чанде аз фарҳангномаҳо ба қайд омадааст: Доиюлислом ду маънои ин феъл: 1) идрок қардани овоз бо қувваи гӯш; 2) идрок қардани бӯи чизеро таъкид намудааст: Чун зуқом ҳастам, бӯи намешунавам [4, ҷ. 3, с. 565]; Доро Начот ишора қардаст, ки *шуниданро* адибони даврони асримиёнагӣ дар баёни маъноҳои: 1) дарки садо ба воситаи гӯш ва ҳисси шунавоӣ; 2) хабардор шудан, иттилоъ ёфтани огоҳ шудан; 3) дарки бӯи, бӯиидан ба қор бурдаанд [5, ҷ. 2, с. 667]; М. Муин овардааст, ки феъли номбурда дорои маъноҳои: 1) гӯш додан, бодикқат дарк қардани савт ба василаи сома; 2) дарк қардани бӯи чизе, истишмом қардан, бӯиидан; 3) *маҷозан* итоат қардан, фармон бурдан аст [9, ҷ. 2, с. 2084] аст.

Аз қайду ишораҳои А. Деххудо бармеояд, ки маъноҳои *шунидан* афзун аз пиндори луғатнигорони тазаккурёфта аст. Лозим ба қайд аст, ки аз байни маъноҳои фаровони ин феъл онро аҳли адаби асримиёнагӣ, беш аз ҳама, дар ифодаи ду маъно, ки яке “дарк қардан бо узви шунавоӣ” ва дигаре “эҳсос намудан бо узви бӯйӣ” аст, мавриди истифода қарор додаанд. Ба маънои нахуст ин феълро аз шоироне чун Дақиқӣ сар қарда то Рӯдақиву Унсуриву Масъуди Саъду Амир Хусраву Ҷомӣ... – хулоса ёздаҳ шоир ба қор бурдаанд. Қорбурди он дар осори мансур низ, амсоли «Калила ва Димна», «Тазкират-ул-авлиё», «Гулистон» ва м. инҳо ба мушоҳида мерасад.

Аз қайди дигари А. Деххудо бармеояд, ки *шуниданро* дар баёни маънои «бӯиидан, бӯй қардан, бӯй бурдан, ҳис қардани бӯй, ба машом расидани бӯй...» шоироне, монанди Фирдавсӣ (навад асби ӯ бӯи асбон шунид...), Фигонии Шерозӣ (...он гул, к-аз он шамими вафо метавон шунид) ва нависандагоне, мисли Исмоили Ҷузҷонӣ (бошад, ки манфази бинӣ гирифта ва баста шавад ва бӯи ганд нашнавад), Саъдӣ (...ҳар кӣ нашнадааст рӯзе бӯи ишк), Ҷофиз (бишнавад, эй Хоҷа, агар з-он ки машоме дорӣ) ба қор бурдаанд.

Бино ба ишораи луғатнигори номбурда, маънои дигари ин феъл «пазируфтани, қабул қардан, итоат қардан, фармон бурдан» буда, ба ин маъно онро Мавлавӣ истифода қардааст:

Пил чун дар хоб бинад ҳиндро,

Пилбонро нашнавад, орад даго.

Маънои ҷаҳоруми ин феъл «фаҳмидан, фаҳм қардан, дарёфтани» будааст ва далели ба чунин маъно гардиш қардани *шунидан* байти зерини Фирдавсӣ аст:

Зи лашқар забонваре барғузид,

Ки гуфтори Қисро бидонад шунид.

Шуниданро ниёгон дар ифодаи маънои «хучум кардан» низ корбаст намудаанд [2, ҷ.10, с. 14534-14535].

Аз ин гуна қайду ишораҳо мусаллам мегардад, ки истифодаи *шунидан* ба маънои «даркнамоӣ бо узви бӯёӣ» аз ҷониби Лоик ё ягон шоиру нависандаи дигар иштибоҳ набуда, он корбурди беш аз ҳазорсола дорад. Лозим ба ёдоварист, ки феъли мавриди таҳлилро на танҳо шоири номбурда, балки боз онҳое, мисли Ҳасан Ирфон, Фарзона, Баҳманёр мавриди истифода қарор додаанд, ки аз адабиёти беш аз ҳазорсолаи мо огоҳии комил доранд [14, ҷ. 1, с. 149; 17, с. 190, 206].

Гузашта аз ин, агарчи ҷунин маънои маҳчури феъли номбурда ҳоло дар шакли меъриии забон ба назар намерасад, ё кам дучор мешавад, вале дар лаҳҷаҳои алоҳидаи тоҷикӣ гардиши фазол дорад [18, с. 98].

Сеюм ин ки *шуниданро* ба маънои «эҳсос бо узви шомма», бино ба иттилои П. Н. Хонларӣ, форсизабонони Эрон низ ба кор мебардаанд [15, с. 227].

Ба ин тариқ, феъли *шунидан* дар даврони тӯлонии мустаъмал буданаш бо гузашти замон аз сермаъноӣ ба маҳдудмаъноӣ майл кардааст. Иддае аз маъноҳои он, ки дар осори ниёгон гардиши вусъатнок дошт, дар замони ҳозира фаромӯш шуданд ва ба дараҷае маҳчур гардиданд, ки хонандаи имрӯза дар шарҳи бархе аз абёт ё порчаҳои мансури асримиёнагӣ дучори иштибоҳ мегардад.

Ҷунин маъноҳои маҳчур ё матруки ин гуна аносири луғавӣ агарчи дар забони адабии муосири тоҷикӣ гардиши кам доранд, вале дар бархе ғӯишҳои он ҳамчун аносири фазоли луғавӣ дар истифодаанд.

Пайнавишт:

1. *Апресян В.Ю. Двойные семантические роли в исходных и переносных значениях многозначных глаголов // Вопросы языкознания. – Москва: Наука, 2017. – № 2. – С. 7-32.*
2. *Деҳхудо А. Амсолу ҳикам. Ҷилди 2, ҷоми шашум. – Техрон: Чопхонаи Сипехр, 1363. – 1170 с. (Пословицы и поговорки. Т.2, изд. 6. – Тегеран : Типография сипехр, 1363).*
3. *Деҳхудо А. Луғатнома. Ҷилди 10. – Техрон: Муассисаи интишороти ва ҷоми Донишгоҳи Техрон, 1373. – 15 482 с. (Луғат–наме. Т.10. Издательство Тегеранского университета, 1373. – 15 482 с.).*
4. *Дошюлисом. Фарҳанги Низом. – Техрон, ҷоми дувум, 1363. – 758 с. (Словарь Низама. – Тегеран, изд. второе, 1363. – 758 с.).*
5. *Доро Начот. Фарҳанги Доро. Луғатномаи барҷидаи тафсири ва решашинохтӣ (дар ду ҷилд). Ҷилди 2. Н-Я. – Душанбе: 2021. 697 с. (Словарь Доро. Краткий толковый и этимологический словарь. В двух томах. Т.2. Н-Я).*
6. *Иомдин Б.Л. Многозначные слова в контексте и вне контекста // Вопросы языкознания. – Москва: Наука. – 2014. – № 4. – С. 87-103.*
7. *Камолитдинов Б. Хусни баён. – Душанбе: Маориф, 1989. – 117 с. (Стиль изложения).*
8. *Мансури Я., Ҳасанзода Ҷ. Баррасии решашиносии афзол дар забони форсӣ. Зери назари Б. Саркоротӣ. – Техрон: Интишороти Фарҳангистон, 1387. – 367с. (Этимологический анализ глаголов в персидском языке. Под редакцией Б. Саркоротӣ).*
9. *Муин М. Фарҳанги форсӣ. Ҷилди 2. Техрон: Амири кабир, 1375. – 2774 с. (Персидский словарь).*
10. *Сайфуллоев А. Аркони сухан. – Душанбе: Маориф, 1985. – 271 с.*
11. *Соиб. Мунтахабот. Мураттибон: З. Аҳрорӣ, Ш. Лоик. – Душанбе: Ирфон, 1980. – 703 с. (Избранное).*

12. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷилди 2. – Москва: Советская энциклопедия, 1969. - 949 с. (Словарь таджикского языка. Т.2).
13. Фарҳанги тафсири забони тоҷикӣ. Ҷилди 2. – Душанбе. – 944 с. (Толковый словарь тадж. яз.Т.2).
14. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони ҳозираи тоҷик (фарҳанги фразеологӣ) / М. Фозилов. – Душанбе: Нашириёти давлатии Тоҷикистон. Ҷилди 1, 1963. – 952 с.(Фразеологический словарь современного тадж.яз.).
15. Хонларӣ П. Н. Забониносии ва забони форсӣ / П. Н. Хонларӣ. - Техрон. – 301 с. (Языкознание и персидский язык).
16. Ҳасандӯст М.Фарҳанги решаиносии забони форсӣ. Ҷилди 3. (Этимологический словарь персидского языка).
17. Ҳасанзода А. Асолати забон ва маҳорати баён. – Хучанд: Ношир, 2018. – 515 с.
18. Ҳасанов А. Унсурҳои лугавӣ ва сарфию наҳви осори садаҳои X-XIII дар ғӯиши шимолӣ (бахши Фарғонаи ғарбӣ). – Хучанд: Нури маърифат, 2003. – 253 с.

Reference Literature:

1. Apresyan V.Yu. *Duplicated Semantic Roles in Initial and Transferred Meanings of Polysemantic Verbs* \\\ *Issues of Linguistics*. -M.: Science, 2017, № 2. - pp. 7-32.
2. Dehkhudo, A. *Proverbs, Sayings and Aphorisms. Volume 2, the sixth edition*. - Tehran: Sypehr Printing-House, 1363 hijra. – 1170 pp.
3. Dehkhudo A. *Dictionary. V.10*. - Tehran: Tehran University Publishing-House, 1373 hijra. - 15482 pp.
4. *Doiyulisom. Nizom`s Dictionary*. -Tehran, the second edition, 1363. - 758 pp.
5. *Doro, Najot. Doro`s Dictionary. Brief Interpretation and Etymology Dictionary (in two volumes). Volume 2. H-Y.* - Dushanbe: 2021. - 697 pp.
6. Iomdin B.L. *Polysemantic Words in Context and out of Context* \\\ *Issues of Linguistics*. - M.: Science, 2014, № 4. - pp. 87-103.
7. Kamoliddinov B. *The Style of Reproduction*. - Dushanbe: Enlightenment, 1989. - 117 pp.
8. Mansuri Ya., Hasanzoda Dj. *Etymological Analysis of Verbs in the Persian Language. Under the editorship of B.S. Sarkoroti*. –Tehran: Academic Edition, 1387 hijra. – 367 pp.
9. Muin M. *Persian Dictionary*. – V.2. - Tehran: The Great Emir, 1375 hijra. - 2774 pp.
10. Sayfulloyev A. *Stems of Word*. –Dushanbe: Enlightenment, 1985. – 271 pp.
11. *Soib. Selected works. Compilers: Z.Ahrori, Sh. Loik*. –Dushanbe: Cognition, 1980. - 703 pp.
12. *Tajik Language Dictionary*. - V.2. - M.: Soviet Encyclopedia, 1969. - 949 pp.
13. *Interpretative Tajik Language Dictionary. V.2*. - Dushanbe, - 944 pp.
14. Fozilov M. *Phraseological Dictionary of Modern Tajik Language / M. Fozilov*. - Dushanbe: Tajik State Publishing House. V.1, 1963. - 952 pp.
15. *Khonlari P.H. Linguistics and Persian Language / P.H. Khonlari*. - Tehran. – 301pp.
16. *Hasandust M. Etymological Dictionary of the Persian Language. V.3*.
17. *Hasanzoda A. Issues of Tajik Language*. –Khujand: Publisher, 2018. - 515 pp.
18. *Hasanov A. Lexical and Grammatical Elements of the Literary Productions Appertaining to the X-th – the XIII-th Centuries in Northern Vernaculars (West Ferghanian Region)*. - Khujand: Light of Enlightenment, 2003. - 253 pp.